

בעזה ש"ת

קובץ
אור
התורה
והחסידות

שיעורי

הגה"ח ר' אהרן רובינפעלד שליט"א
ראש ישיבה דחסידים בעלזא
פעיה"ק ירושלים תובב"א

פרשת משפטים

שבת מברכים אדר - שבת שקלים
כ"ז שבט תשפ"ג לפ"ק

בס"ד

קובץ

אור התורה והחסידות

השיעור שנמסר

ע"י מורינו

ראש הישיבה שליט"א

בהיכל ישיבתנו הקדושה

פעיה"ק ירושלים תובב"א

יום ד' פרשת בשלח

י' שבט תשפ"ג לפ"ק

אור התורה (בשלח):

קנין דרבנן מהני לדאורייתא

מטעם הפקר בי"ד הפקר (ב)

ניתן להאזין לכל שיעורי ראה"י

במספר הישיר של קול הלשון

שמספרו: 073-3211-614

לתרומות והארות ניתן לפנות

אל הגבאים בישיבה

או בטלפון: 058-3261-422

ניתן לקבל את שיעורים זהקובצים

בדוא"ל ע"י שליחת בקשה לדוא"ל:

Ortv212@gmail.com

ניתן להורדה באתר דרשו

(עלונים לשבת)

תודותינו נתונה לכל התורמים שיחיו

למען הוצאת הקובץ לאור

יו"ל בס"ד ע"י

"מכון אור תורה וחסידות"

להפצת שיעורי

הגה"ח רבי אהרן רובינפלד שליט"א

ראש ישיבה דחסידי בעלזא

פעיה"ק ירושת"ו

אור התורה

נמסר ביום ד' בשלח י' שבט תשפ"ג לפ"ק בהיכל הישיבה

קנין דרבנן מהני לדאורייתא מטעם הפקר בי"ד הפקר (ב)

ור' אלעזר יליף מזה שיכלו ראשי האבות להנחיל את העם כל מה שירצו. ולכו"ע מצינו מקור מדאורייתא לדין הפקר בי"ד הפקר, ולפי"ז ה"נ כשקונים בקנין דרבנן, וכגון במשיכה לכאו' צריך שיהני מדאורייתא, דהרי הפקר בי"ד הפקר כנ"ל.

ב. הפקר בי"ד הוי הפקר רק להפקיע או גם להקנות

ידועה היא החקירה שחקרו האחרונים והראשון שחקר בזה היה ה'ים של שלמה' (בפ' האשה רבה), האם הפקר בי"ד הפקר הוא רק להפקיע קנינים¹, כלומר שיש לבי"ד כח רק להפקיע בעלות [ולחכניסו לרשות הפקר או מרא קמא], או דילמא יפה כחם אף להקנות לרשות אחר, וכגון כשעושים קנין משיכה דהוי קנין דרבנן יוכל לקנות אף מדאורייתא מדין הפקר בי"ד הפקר.

וה'ים של שלמה' (שם), תולה חקירה זו בפלוגתת ר' יצחק ור' אלעזר מנין ילפינן האי דינא דהפקר בי"ד הפקר, דר"י דיליף מ"יחרם כל רכוש" יש לו רק מקור שבי"ד יכולים להפקיע בעלות ואין לו מקור שיוכל גם להקנות, אולם ר"א דיליף מזה שיכלו ראשי

בשבוע שעעל"ט הבאנו את מהלך האחרונים דפעולת קנין דרבנן דדוקא הוא דמהני לדאורייתא מדין סיטומתא משא"כ כשהחיסרון מדאורייתא הוא בחפץ הנקנה שהוא אינו בר הקנאה או כשהחיסרון הוא שאין כאן רשות מקנה לא מהני בזה תקנת רבנן לדאורייתא.

השבוע נביא את המהלך שהרבה אחרונים תלו בזה את הנידון אם קנין דרבנן מהני לדאורייתא שהוא מטעם הפקר בי"ד הפקר, וכדלקמן.

א. המקור לדין הפקר בי"ד הפקר

הגמ' בגיטין (לו:): אומרת, "אמר ר' יצחק מנין שהפקר בי"ד הפקר שנאמר "וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה", ר' אלעזר אמר מהכא "אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות", וגו', וכי מה ענין ראשים אצל אבות לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילים את העם כל מה שירצו".

יש לנו ב' ילפותות לדין הפקר בי"ד הפקר, ר' יצחק יליף מדכתי' ביהושע "יחרם כל רכוש",

¹ כגון הא דמצינו במקדש באופן שמדרבנן אין הקידושין חלים דאין קידושין חלים אף מדאורייתא ד'כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש' ומפרש רש"י בכתובות דזה מטעם הפקר בי"ד הפקר דחז"ל הפקיעו את הקידושין בכה"ג.

ולפי"ז אתי שפיר דברי רבינו יונה דאיכא למימר דסבר כהמקו"ח שראשי האבות לא היו מנחילין מכח הפקר בי"ד הפקר אלא הם היו מפקיעים מכח הפקר בי"ד הפקר, ולאחמ"כ יכול כ"א לזכות בחלקו בקנין המועיל² מדאורייתא.

היוצא לנו דהנידון אם קנין דרבנן מהני לדאורייתא מדין הפקר בי"ד הפקר תלוי בחקירה הנ"ל, דאם הפקר בי"ד הפקר הוא רק על הפקעה א"כ קנין דרבנן לא יהני מדאורייתא משו"ה, אבל אם הפקר בי"ד הפקר הוא גם על הקנאה אזי בכל גוונא דקונה מדרבנן יקנה גם מדאורייתא דהפקר בי"ד הפקר. והפוסקים הדנים בענין קנין דרבנן אם מהני לדאורייתא אכן דנים מכח שאלה זו כדלקמן.

ג. פלוגתת הב"י ורבינו ירוחם במקדש

במעמד שלשתן

האבני מילואים בסי' כ"ח (סקל"ג), מביא את פלוגתת הב"י ורבינו ירוחם במקדש במעמד שלשתן שאמר לאשה במעמד השליש, הכסף שיש לי אצלו נתון לך, דרבינו ירוחם סובר דאינה מקודשת אלא מדרבנן דלא נתן לה כסף רק מדרבנן, והב"י חולק עליו דכיון שתיקנו חז"ל דקונה במעמד שלשתן נמצא דשפיר נתן לה כסף מדאורייתא.

האבנ"מ מביא שם הרבה ראשונים שדנים בענין זה והוא שקיל וטרי בביאור דבריהם, עיי"ש, ובתוך דבריו שם הוא מסביר את

האבות להנחיל יש לו מקור מפורש אף להא שבי"ד יוכלו להקנות.

ובאמת מצינו דנחלקו בזה הראשונים, הרשב"א בגיטין (שם), אומר בסתם דמגמ' זו מוכח דהפקר בי"ד הפקר מועיל אף להקנות ולא רק להפקיע, [ואינו מחלק בין ר"י לר"א כמו שאומר היש"ש], ומאידך גיסא רבינו יונה בב"ב דף ק' אומר דהפקר בי"ד הפקר הוא רק להפקיע ולא להקנות, ולכאורה קשה עליו דהרי הכא למידה הגמ' הדין דהפקר בי"ד הפקר מהנחלת הנחלות ומוכח בבירור דבי"ד יכולים אף להקנות.

המקו"ח בסי' תמ"ח הדין על מכירת חמץ (סק"ט), כותב מדיליה דהפקר בי"ד הפקר הוא כמשמעו - רק הפקר ולא הקנאה, וכותב שם דכשאמר דברים אלו צווחו עליו בבי מדרשא ואמרו לו, הרי הגמרא לומדת הדין דהפקר בי"ד הפקר מ"אלה הנחלות אשר נחלו" ומפורש דיכולים בי"ד להקנות, והוא מתרץ דלא קשה כלל ממקור זה דאיכא למימר דההפקר בי"ד הפקר מועיל רק להפקעה שהפקיעו ראשי האבות קרקע זו מכל ישראל, [דהרי כל ישראל קבלו זכות בארץ ישראל וחלקו הנשיאים את הזכות, ונתנו לכ"א זכות רק לקנות קרקע מסוים], ולא הקנו לכ"א את חלקו כי אם מדרבנן, דהכח של הפקר בי"ד הפקר מועיל רק להפקיע ולא להקנות, והקנין מדאורייתא חל רק לאחמ"כ כשעשה כ"א קנין חזקה על חלקו.

² ובמטלטלין יועיל גם קנין משיכה, דאפי' שמשכה אינה קונה רק מדרבנן מ"מ כיון שכבר נפקע רשות האחר מדאורייתא מועיל אף קנין דרבנן גרידא לקנותו, ובאמת התוס' בע"ז כבר סבירא ליה (הובא בשבוע העל"ט) דבזכיה מהפקר קונים במשיכה מה"ת, ואין כאן המקום להאריך.

הבעל פעולת קנין, וכפי החקירה הנ"ל, וה'גט פשוט' מדייק מדברי הראשונים לכאן ולכאן.

ה. פלוגתת הר"ן והרא"ש בזה

בתשובות רעק"א (סי' רכ"א) מודפסת תשובה ארוכה ששלח לו בנו ר' שלמה אייגר בענין קנין דרבנן אי מהני לדאורייתא, ובין הדברים הוא מביא את הגמ' בתחילת פרק הזורק דאפשר לגרש אשה ע"י נתינת הגט בד' אמות של האשה דכיון דתיקנו חז"ל שד' אמות של אדם קונות לו להכי סגי בזה שיחשב "ונתן בידה", דכמו דילפינן בברייתא התם דאם נתן גט בחצירה נמי מגורשת, משום דחצירו של אדם קונה לו, ה"נ תיקנו חז"ל שד' אמות קונות וחשיב "ונתן בידה".

ונחלקו שם הראשונים בביאור הא דסגי בקנין דרבנן שיחולו הגירושין מדאורייתא, הר"ן מבאר דהוי מטעם הפקר בי"ד הפקר, והרא"ש מבאר דכיון שמדרבנן חל הגט והרי יש דין דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש, א"כ אפקעי רבנן לקידושי מיניה מעיקרא באופן זה, כלומר שמתחילה חלו הקידושין רק עד שיפקעו ע"י גט, והרי גט זה חל מדרבנן.

וכותב ר' שלמה אייגר שפלוגתת הרא"ש והר"ן תלויה בחקירה הנ"ל בתוקף הדין דהפקר בי"ד הפקר, דהר"ן סובר שזה מועיל אף לקנות³ ולכן כיון שתיקנו חז"ל שד' אמות קונות כמו חצר א"כ חשיבי רשות קונה שאפשר לתת הגט בתוכה, אולם הרא"ש חולק עליו וס"ל דהפקר

פלוגתת רבינו ירוחם והב"י בחקירה הנ"ל אם הפקר בי"ד הפקר הוא רק להפקיע או גם לקנות, דרבינו ירוחם למד דכח בי"ד יפה רק להפקיע וממילא לא קיבלה האשה את כסף הקידושין מדאורייתא, ולכך אינה מקודשת רק מדרבנן, משא"כ הב"י סבר דהפקר בי"ד הפקר הוא גם לקנות ולפי"ז קיבלה האשה את הכסף מדאורייתא ושפיר מתקדשת בקנין מעמד שלשתן מדאורייתא.

ד. חקירת ה'גט פשוט' אם צריך הבעל

לעשות פעולת קנין על הגט

הרבה מייחסים שיחה נאה זו לספר 'גט פשוט' למהר"ם בן חביב על שו"ע אהע"ז ששואל מעצמו בסי' ק"כ את החקירה הנ"ל אם הפקר בי"ד הפקר מועיל רק להפקיע או גם להקנות, על הגמ' בגיטין (דף כ:.) האומרת שאע"פ דילפינן מקרא ד"וכתב" שהבעל צריך לכתוב את הגט [היינו לשלם לסופר שכותב את הגט], תיקנו חז"ל משום עיגונא דהאשה יכולה למנות את הסופר לכתוב את הגט, ולאחמ"כ יקנה הבעל את הגט ממנה ויגרשנה בזה, ומבאר רש"י שם דקנין זה הוא ע"י הפקר בי"ד הפקר, דבי"ד מפקיעים את הגט מרשות האשה שיחשב כאילו הבעל כתבו.

אמנם יש לדון אם הפקר בי"ד מועיל רק להפקיע מרשות האשה ולאחמ"כ צריך הבעל לעשות קנין בגט, או דילמא שההפקר בי"ד מועיל אף להכניסו לרשות הבעל בלא שיעשה

³ והר"ן לשיטתיה שאומר על הגמ' בסוכה דלא ליקני איניש לולבא לינוקא משום דקטן אינו יכול להקנות, דזהו דווקא בקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות, אבל בקטן שהגיע לעונת הפעוטות הרי תיקנו חז"ל דיכול להקנות וממילא שפיר חשיב "משלכם" אף מדאורייתא דהפקר בי"ד הפקר הוא אף להקנות.

בי"ד הפקר מועיל רק להפקיע, וא"כ אין הד' אמות קונות מדאורייתא מדין הפקר בי"ד הפקר ולזה הוצרך לבאר את הגמ' שם דאפקעי רבנן לקידושי מיניה. והרעק"א (בסי' רכ"ב) בתשובתו כתב שבעצם אכן נכונים הדברים לבאר את מחלוקת הרא"ש והר"ן אבל לא יתיישבו כל הקושיות ע"י יסוד זה לבד, עיי"ש.

ו. חידוש הגאון ר' שלמה קלוגער -

במכירת חמץ סגי בקנין דרבנן

הנה כתוב בתורה "לא יראה לך חמץ ולא ימצא לך שאור" וציוותה התורה "ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם", וכפי שמבאר הר"ן בריש פסחים דמדאורייתא סגי בביטול בלב או בביעור ואין צריך לעשות את שניהם, אמנם תיקנו רבנן שהבודק צריך שיבטל והמבטל צריך שיבער ולא סגי בחדא מתרתי, ועוד דרך תיקנו חז"ל בנוסף על הביטול [במקום הביעור] והיא מכירה לנכרי כמובא בתוספתא. והיוצא לכאורה מדברי הפוסקים הוא שבמכירת חמץ צריך צריך שיעשה קנין דאורייתא דייקא ולא סגי בקנין דרבנן, דהא איסור חמץ הוא איסור דאורייתא, ובפשטות טעמם משום דהפקר בי"ד הפקר מועיל רק להפקיע את החמץ מרשות הישראל ולא להקנותו לנכרי, ואמנם יש פוסקים⁴ האומרים שבדיעבד סגי אף בקנין דרבנן כיון שכבר ביטל את החמץ.

הגאון רבי שלמה קלוגער זצ"ל בספרו 'קרבן פסח' [שנתגלה אורו לאחרונה מכתב יד והוא מלא וגדוש בחידושים נפלאים מאוד], מחדש חידוש שפלא הוא בעיני שלא מצאנו אף אחר שאומר כדבריו, שבמכ"ח יסגי בקנין דרבנן, ואפי' שדין הפקר בי"ד הפקר מהני רק להפקיע את החמץ מרשות הישראל הרי מדאורייתא סגי בזה שהחמץ נפקע מרשות הישראל, וכ"ז דבעינן שיקנהו הנכרי זהו רק מדרבנן דתיקנו דמלבד הפקר בעינן גם ביעור או מכירה לנכרי, וא"כ לענין זה סגי בקנין דרבנן.

ז. המהלך ברש"י בב"מ - הפקר בי"ד

הפקר אף להפקיע אינו מועיל אלא

מדרבנן

א. הנה מסק' הגמ' בב"מ מח. היא דבין לר"י דמעו קונות מדאורייתא ובין לר"ל דמשיכה קונה מדאורייתא לדברי שניהם משיכה קונה, דאף לר"י תיקנו חז"ל שאע"פ שמדאורייתא קונים במעות מדרבנן קונים במשיכה, ולדברי שניהם אחר שנתן הלוקח כסף שוב אינו יכול לחזור דע"ז יש דין מי שפרע, וצריך לבאר איזה נפק"מ איכא בין ר"י דמעו קונות מדאורייתא ובין ר"ל דסבר דמעו אינן קונות ורק אינו יכול לחזור משום מי שפרע.

ורש"י שם (ד"ה קאי באבל) אומר בזה"ל: "ונפקא מינה לענין איסורא כגון אם קידש בה את האשה, לר' יוחנן הוי קידושין דמדאורייתא

⁴ המג"א בסי' תמ"ח מביא בשם ה'משאת בנימין' שבדיעבד סגי בקנין משיכה המועיל רק מדרבנן במכ"ח משום תרי טעמא, א' כמבואר בפנים כיון שכבר ביטל, ב' משום דמצד הישראל איכא שפיר גמירות דעת להקנות דמצוה היא.

כסף אחר], ואמנם לר"ל דמעות אינן קונות על אף שגם הוא סובר שיש מי שפרע בדברים ואיכא בהדיה מעות, אולם המעות שקיבל אינן ברשותו ואין הוא יכול להשתמש בהם רק לאחר שעשה קנין משיכה, וממילא גם אינו יכול לקדש בו את האשה.

ד. לולא דברי הפנ"י יתכן לבאר את דברי רש"י לתרץ את קושיית הריטב"א דהא שעקרו חז"ל קנין מעות זהו רק מדרבנן, אבל מדאורייתא שפיר קנה המוכר את המעות, כלומר בעלמא קיי"ל דאין כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, והדין דהפקר בי"ד הפקר מועיל דיכולים חכמים לעקור את הקנין ואפי' שמדאורייתא קנה יכולים חכמים לתקן דמדרבנן לא קנה עד שיעשה משיכה⁵.

ולפי"ז אתי שפיר דברי רש"י דלר' יוחנן שמעות קונות מה"ת שפיר קנה המוכר את כסף המקח ומקודשת מדאורייתא ואף מדרבנן, אך לר"ל שמעות אינן קונות מה"ת אפי' מדאורייתא אינה מקודשת.

נמצינו למדים לפי"ז מהלך מחודש מאוד בדינא דהפקר בי"ד הפקר דאין זה מועיל מדאורייתא בכלל, והילפותא היא רק שיוכלו חכמים לומר דבר כנגד התורה, ולא לעצם ההפקעה.

ה. החת"ס (ביו"ד סי' ש"ד) וכן החי' הרי"ם (ח"מ סי' קצ"ח סק"ג) מחדשים דאה"נ שהפקר בי"ד הפקר מועיל אף מדאורייתא מ"מ התקנה של קנין משיכה כיון דיש מי שפרע שלא לחזור לאחר

קנייה ודידיה הוא, לריש לקיש לא הוי קידושין".

ובפשטות כוונת רש"י היא כפי שלמדו הריטב"א והפנ"י ועוד ראשונים דמייירי שהמוכר קידש בכסף המקח שקיבל, דעל אף שתיקנו חז"ל קנין משיכה מ"מ לר"י שמעות קונות מדאורייתא הרי שקנה המוכר את המעות מדאורייתא וממילא יכול לקדש בו את האשה, אולם לר"ל דמעות אינן קונות מדאורייתא והן רק מועילות שלא יוכל לחזור בו משום מי שפרע א"כ אם קידש המוכר בכסף המקח לא הוי קידושין דלא קנה את הכסף.

ב. הריטב"א מקשה על דברי רש"י הרי עקרו חז"ל קנין מעות ותיקנו שאין קונים אלא במשיכה א"כ אפי' שמדאורייתא מעות קונות מ"מ הרי הפקיעו חז"ל את הקנין וילפינן מדאורייתא דהפקר בי"ד הפקר נמצא דלא קנה המוכר את הכסף אף מדאורייתא.

ג. הפנ"י מתרץ חידוש עצום לתרץ את קושיית הריטב"א דכשתיקנו חז"ל קנין משיכה לא עקרו בזה קנין מעות לגמרי, אלא בוודאי מעות קונות מדאורייתא וחז"ל רק תיקנו שעדיין הוא יכול לחזור כ"ז שלא עשה קנין משיכה [ואמנם מי שפרע איכא], וממילא אתי שפיר דלר"י דמעות קונות מדאורייתא שפיר יכול המוכר לקדש את האשה בכסף המקח דהכסף חשיב שלו מדאורייתא ואף מדרבנן, דכ"ז שלא חזר בו נשאר הקנין על מתכונתו, והוא יכול להשתמש בכסף, [ואם יחזור הלוקח יוכל לתת לו

⁵ ואשכחן כה"ג בסוגיא דאין כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת במסכת יבמות, דמקשה הגמ' מאיזהו מקומן דמצינו שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת ומתרצת הגמ' "התם שאני דהפקר בי"ד הפקר".

מקודשת אף מדרבנן, אך לר"ל דסבר דמעו
 אינן קונות א"כ אינה מקודשת⁶.
 והרעק"א (בדרוש וחידוש) מסתפק בכוונת רש"י
 אם כהמהלך הפשוט שהמוכר קידש בכסף
 המקח, או כמהלך המחנ"א שהלוקח קידש
 בחפץ לאחר קנין מעות.
 ובתוך דבריו מבאר הרעק"א למה לא מסתבר
 לבאר את הפשט ברש"י כמהלך המחנ"א
 משום דכיון דתיקנו חז"ל קנין משיכה שיכול
 המוכר לחזור בו א"כ אפי' שמדאורייתא הוי
 שלו מ"מ אי"ז ברשותו דהוי כגזל ולא נתייאשו
 הבעלים, דאין מוכרח שכשיבקש הלוקח
 לעשות משיכה יתן לו המוכר לעשות כן,
 דיתכן שיחזור המוכר, ולא חשיבא כפיקדון
 שיש לו ברשות אחרים דכל זמן שירצה
 המפקיד יוכל לקבלו בחזרה משא"כ הכא
 דעדיין יכול המוכר לחזור.

שכבר שילם את כסף המקח ממילא כל
 התקנה של קנין משיכה היא לא לעקור לגמרי
 קנין מעות רק לומר שקנין מעות אינו קונה קנין
 גמור.
 ולפי"ז לא קשה קושיית הריטב"א כלל דאפי'
 שהפקר בי"ד הפקר מ"מ תקנה זו היא לא
 תקנה גמורה, וכנ"ל, דאפי' שעקרו חז"ל קנין
 מעות זהו רק בממונות, אבל באיסורא לא
 עקרו, [כך מבאר המחנ"א המובא לקמן].
 ו. לעיל באות א' מבואר דהפשטות בביאור
 דברי רש"י היא דמיירי שהמוכר קידש בכסף
 המקח שקיבל וכך למדו רוב המפרשים.
 אמנם המחנ"א (הל' קנין מעות סי' י"א) מבאר את
 דברי רש"י דמיירי שהלוקח קידש בחפץ שקנה
 ע"י מעות כשזה עדיין נמצא ברשות המוכר,
 דלר' יוחנן שמעות קונות מדאורייתא קנייה
 ודידיה היא, וממילא מחדש רש"י דבאיסורא

⁶ ובאמת לפום ריהטא דלישניה של רש"י יותר משמע כמהלך זה דכל הנידון בפלוגתת ר"י ור"ל היא איך קונים חפצים ולשון רש"י היא "מדאורייתא קנייה ודידיה היא" ובפשטות מדובר על החפץ הנקנה, ולקמן יבוארו דברי הרעק"א שמבאר אמאי הוי הפשטות היא כמהלך הא' הנ"ל.